

- ¹⁰ Там же. – Ствб. 231.
¹¹ Там же. – Ствб. 231.
¹² Там же. – Ствб. 364.
¹³ Там же. – Ствб. 603–604.
¹⁴ Там же. – Ствб. 688.
¹⁵ Там же. – Ствб. 689.
¹⁶ Там же. – Ствб. 700.
¹⁷ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.-Л.: Изд. АН СССР, 1950. – С. 237.
¹⁸ Татищев В. Н. Собрание сочинений. В 8 т. / В. Н. Татищев. – Т. 3. – М.: Наука, 1964. – С. 169–170.
¹⁹ Толочко О. П. Конституційний проект Романа Мстиславича 1203 р.: спроба джерелознавчого дослідження / О. П. Толочко // Український історичний журнал. – 1995. – Вип. 6. – С. 20–36.
²⁰ Там само. – С. 29.
²¹ Войтович Л. В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль: Історико-генеалогічне дослідження / Л. В. Войтович; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / Я. Д. Ісаєвич (відп.ред.). – Львів, 2000. – 639 с.
²² Головка О. Б. Князь Роман Мстиславич та його доба: Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. / О. Б. Головка. – К.: Стилос, 2001. – 249 с.
²³ Цитується за: Библиотека литературы Древней Руси / Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. – Т. 5. (XIII век). – СПб.: Наука, 1997. – 527 с. – [Режим доступу:] <http://www.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=4951>

Резюме

Дослідження присвячено проблемі загальноруських міжкнязівських договорів, розкривається їх сутність та впливи на політичний і державний устрій Київської Русі.

Ключові слова: нормативно-правовий договір, Київська Русь, середньовічне право.

Резюме

Исследование посвящено проблеме общерусских междукняжеских договоров, раскрывается их содержание и влияние на политическое и государственное устройство Киевской Руси.

Ключевые слова: нормативно-правовой договор, Киевская Русь, средневековое право.

Summary

The study is dedicated to the problem of all-Russian treaties between Princes, and gives description of their content and influence on the political and state system of the Kievan Rus.

Key words: law-making treaty, Kievan Rus, medieval law.

Отримано 1.12.2011

О. О. САМОЙЛЕНКО

Олена Олександрівна Самоїленко, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

РЕАЛІЗАЦІЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ В УКРАЇНІ: ЕТАПИ І ПРОБЛЕМИ*

Друга половина XIX ст. в історії Росії відзначилася проведенням ряду буржуазних реформ, які сприяли розвитку країни. Судова реформа 1864 р. була однією з найпошлюбніших та найглибших із цих реформ. Тому не дивно, що Судовій реформі 1864 р. присвячено велику кількість наукових публікацій. У різні часи цією тематикою займалися історики, юристи-практики, історики права, політологи, соціологи, публіцисти тощо. Найвагоміші роботи пореформеного періоду: М. А. Буцковського¹, І. В. Гессена², О. А. Головачова³, А. Ф. Коні⁴, М. А. Філіппова⁵, В. Я. Фукса⁶ та ін. Не можна обійти увагою й творчі надбання радянських вчених: А. Б. Дубровіна і Т. У. Воробейкова⁷, М. А. Чельцова-Бебутова⁸, Б. В. Віленського⁹, М. Г. Коротких¹⁰. Серед сучасних досліджень з цієї проблематики привертають увагу роботи українських вчених: О. Н. Ярмиша¹¹, М. М. Михеєнко і О. Д. Святоцького¹², В. А. Чеховича¹³, І. Б. Юркова¹⁴, а також російських вчених І. А. Ісаєва¹⁵, І. Г. Шаркової¹⁶ О. К. Смикаліна¹⁷. Всі вони спрямовані на активний пошук найоптимальніших моделей функціонування демократичної, незалежної судової влади.

© О. О. Самоїленко, 2011

* Стаття підготовлена на основі доповіді автора на XXV Міжнародній історико-правовій конференції «Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку» (м. Саки, 2011).

Аналізуючи діяльність пореформених судових органів у Росії, необхідно звернути увагу на те, як перебігав процес реалізації реформи, наскільки створена судова система відповідала задуманій моделі, які чинники сприяли або заважали проведенню реформи тощо. Сучасні вчені Н. Н. Єфремова і М. В. Немитіна, характеризуючи Судові статuti 1864 року відзначають, що «норми і принципи, що виглядали в законі ідеально, зіткнувшись з російською дійсністю, діяли не так, як замислювалося, а то і не діяли зовсім»¹⁸. Повні й об'єктивні відповіді на подібні запитання може дати тільки дослідження процесу реалізації Судової реформи 1864 року у конкретних регіонах Російської імперії. Необхідно зупинитися на специфіці проведення її в Україні та уточнити деякі дати і події.

Як відомо, Судова реформа була найліберальнішою з усіх «великих реформ» Олександра II. Судові статuti були затверджені 20 листопада 1864 р., але реалізація реформи розтягнулася на кілька десятиліть, впровадження яких Судові статuti були пристосовані до існуючого державно-політичного ладу Російської імперії. Їх реалізація вимагала насамперед великої підготовчої роботи (складання списків тих, хто мав право бути обраним мировим суддею; обрання тимчасових комісії для складання списків присяжних засідателів; визначення територіальних меж дільниць окружних і мирових судів; пошук для них приміщень; свідчення про губернських і повітових предводителів дворянства, міських голів та волосних старшин тощо), яка теж відбувалася з певними затримками і проблемами. Судова реформа в Україні мала свої особливості й здійснювалася повільніше, ніж в губерніях центральної Росії.

Загальні суди були відносно швидко введені тільки в Полтавській, Єкатеринославській, Таврійській і Херсонській губерніях. В інших губерніях України дозволялося утворення судів мирової юстиції, і лише через кілька років після проголошення реформи (наприклад, у Чернігівській губернії з 1869 р.). На Правобережжі спочатку 1871 створювалися мирові суди, а загальні суди (окружні суди і судові палати) – лише з 1880 р. Але мирові судді в Київській, Волинській і Подільській губерніях не вибиралися, а призначалися міністром юстиції¹⁹.

Поступово організовувалися і судові палати. Вони затверджувалися по одній на кілька губерній. Першими в Україні судові палати були організовані в Харкові і Одесі. 28 жовтня 1867 р. відбулося відкриття Харківської судової палати, а також судових мирових установ (гласних судів). У цьому самому році в Харкові, Ізюмі і Сумах були відкриті окружні суди²⁰. Окружні суди в першій інстанції розглядали основну масу цивільних і кримінальних справ.

Одеську судову палату було засновано в 1868 р., вона складалася з кримінального і трьох цивільних департаментів. В округ Одеської судової палати входили: Бессарабська, Подільська, Херсонська і Таврійська губернії²¹. І лише через 12 років було відкрито Київську судову палату, а також окружні суди: Київський, Уманський, Житомирський, Луцький, Кам'янець-Подільський²².

Київську сполучену палату кримінального і цивільного суду було утворено в 1871 р. у зв'язку з об'єднанням київських палат кримінального і цивільних судів. Вона складалася з кримінального і двох цивільних відділень. А ліквідовано її було в 1880 р.²³ У цьому самому році, 30 червня, була урочисто відкрита Київська судова палата²⁴ у складі кримінального і двох цивільних департаментів, пізніше були відкриті ще два цивільні департаменти. Діяла вона, як і усі палати на підставі положення «Об учреждении судебных установлений» від 20 листопада 1864 р. До округу Київської судової палати входили Київська, Волинська, Чернігівська і Могильовська губернії.

Кожна судова палата розглядала апеляції на рішення окружних судів, а також діяла як суди першої інстанції у справах «про державні і посадові злочини» і справах за звинуваченням у порушенні законів про друк. Вони були підвідомчі Міністерству юстиції, а найвищим апеляційним і касаційним судовим органом був Сенат.

Ще однією з особливостей проведення судової реформи в Україні було те, що частина її територій тривалий час перебувала під Царством Польським і під впливом Литовського статуту. З уведенням російського законодавства, всяка дія Литовського статуту та заснованих на ньому сеймових конституцій та інших постанов була скасована. З того часу західні губернії, в порядку судоустрою і судочинства, ні в чому не відрізнялися від інших губерній Росії²⁵.

Польське населення не задоволене цією ситуацією здійснило ряд заколотів. А у вересні 1862 р., у м. Подільську під час губернських виборів дворяни «вместо изложения Государю Императору своих нужд, дозволили себе в прошенні дерзко порицать установленный государственными законами порядок управления, вместе с тем заявил о присоединении Подольской губернии, в административном отношении, к Царству Польскому»²⁶. Відповідно головні винуватці (губернський предводитель дворянства, повітові предводители та інші дворяни, що підписали адресу) були віддані під суд, з усуненням від займаних посад. Також усі особи польського походження були відсторонені від займаних посад. Уряд, бажаючи відшкодувати витрати, понесені під час припинення заколотів, обклав власників нерухомої власності польського походження процентним збором (до тих пір, поки 2/3 простору землі перейде до осіб не польського походження, а кількість їх володінь буде не менше половини усіх маєтних власників в губернії)²⁷.

Все це відбулося на проведенні не лише судової, але і інших реформ в Південно-Західному краї. У зв'язку з переважанням польського землеволодіння над російським, було створено комісію, яка мала з'ясувати реальну ситуацію щодо співвідношення населення і землеволодіння в краї. Зібрані в канцелярії генерал-губернатора відомості щодо землеволодіння в Київській губернії за 50–60-ті роки містять інформацію про кількість особистих власників в цій губернії – 2358. Усі вони володіють 2,201,872 десятинами землі.

У тому числі: росіян – 1175 осіб, що володіють 867,746 десятинами землі, що становить 39,40 %; поляків – 1134 осіб з 1,304,262 десятинами, чи 59,2 %; інші – 49 осіб з 19,864 десятинами землі, чи 1,4 %. До останніх належать землі євреїв, конфісковані, секвестровані тощо²⁸. Уряд намагався усіма силами розвинути російське землеволодіння в Західному краї. Для цього особам російського походження надавався ряд пільг при купівлі земель, а також грошові позики, видавалися додаткові правила тощо.

Завдяки такій політиці кількість російських землевласників за кілька років збільшилося на 492 власники. Вони придбали в цілому 288,473 десятин землі²⁹. Проте тільки в двох повітах – Канівському і Звенигородському – 48 % землі належало російським власникам. При таких обставинах уряд був змушений вдатися до заборони на придбання особами польського походження земель у західному краї. Хоча кількість римо-католиків була незначна – 3,4 %, євреїв – 12,5 %, православних – 84 %³⁰, але кількість власності, що належала їм, була велика. Євреям також заборонялося придбання землі³¹.

Володіючи реальною ситуацією в краї і розуміючи необхідність проведення судової реформи, прокурор Міллер стверджував, що зробивши незначні та не істотні відхилення від судових статутів, уряд абсолютно безпечно і з повним успіхом може ввести в нашому краї судову реформу³². Виходячи з цього і щоб уникнути всіляких конфліктних ситуацій, уряд дійшов висновку, що кількість присяжних засідателів з осіб польського походження і євреїв, у краї не має перевищувати 1/3 або 1/4 кількості людей що закликаються до суду за статутами 20 листопада 1864 р.³³

У зв'язку з ситуацією, що склалася в регіоні і недовірою до поляків, в пресі стали з'являтися статті з думкою про неможливість проведення судової реформи в даний час. Викликає особливий інтерес стаття М. К. Ренненкампа – доктора державного права, ординарного професора кафедри юридичної енциклопедії, дійсного статського радника, від 14 листопада 1866 р. під назвою «Ще про сутність судової реформи і про застосування її в Південно-Західному краї»³⁴. Стаття є відповіддю на статтю-заперечення пана Рашета в газеті «Киянин» № 130 про користь введення судової реформи в Південно-Західному краї. Захищаючи права поляків, пан Рашет зазначає: «Якщо уряд не довіряє полякам, вважає їх ще небезпечними для краю, то вводить судову реформу, в будь якому вигляді, не слід і не можна. Якщо ж уряд вважає, що жменя поляків, що знаходяться в краї, вже не може шкодити, то звичайно слід невідкладно ввести реформу»³⁵.

Подальша реалізація прийнятих рішень уряду «щодо польського питання» відбулося в листуванні міністерства юстиції з генерал-губернатором і губернатором Південно-Західного краю. Цікавим є лист Київського, Подільського, Волинського генерал-губернатора від 10 квітня 1892 р. міністрові юстиції щодо осіб, які виявили бажання обійняти посади почесних мирових суддів. «... Хоча з формального боку усі вказані в списку Тимчасового Комітету особи мають право на призначення почесними мировими судьями, проте представлення цих посад особам, які належать до римсько-католицького віросповідання (Регульський, Юрьевич, Словицький), є небажаним через місцеві політичні умови³⁶. ... у зв'язку з політичною ситуацією в Південно-Західному краї щодо призначення почесними мировими судьями католиків я вважаю за потрібне відхилити їхні кандидатури».

Важливим для реалізації судової реформи була і наявність фінансового підґрунтя – для її проведення були потрібні значні витрати. У червні 1869 р. Міністерство юстиції видало свою директиву щодо устрою та утримання мирових з'їздів у Київській, Подільській, Волинській губерніях. Листування Міністерства юстиції і генерал-губернатора свідчить, що на місцях «боролися» за кожну посаду і за кожну копійку, пропонуючи в свою чергу свій штат і свої пропозиції щодо фінансування. Але, виходячи з того, що положення казни було важким, запропоновано було скоротити кількість мирових суддів у кожній губернії (об'єднати ділянки). За цією рекомендацією при дільничних мирових суддях мали бути значитися два судові пристави. При мировому з'їзді мав бути секретар і помічник секретаря. Загальне утримання на три губернії складалось 469 400 крб. на рік³⁷, що у свою чергу було дуже скромною сумою необхідною для реалізації задуманого.

Але окрім нестачі коштів, існувала і нестача підготовлених кадрів. Функціонування нових судових органів передбачало наявність певної кількості професіоналів (освітній, майновий ценз), здатних проводити в життя нові судові принципи. Проте у зв'язку з «місцевими політичними умовами» і необхідністю запобігати вакантні місця ситуація в губерніях складалася не кращим чином. У листуванні Міністерства юстиції з керівником Київської палати державного майна щодо введення в Південно-Західному краї мирових судових установ від 10 червня 1869 р., наявна така інформація: ... для займання посади дільничного мирового судді цензу не повинно вимагатися. Якщо бракує належної кількості осіб на ці посади – вони можуть бути заміщені й уродженцями інших губерній³⁸. Також робиться застереження, що бажано приймати на ці посади місцевих російських землевласників, кількість яких збільшуватиметься у зв'язку із заборонаю особам польського походження купляти маєтки в західних губерніях за винятком отримання спадку згідно із законом³⁹. У листі також дається рекомендація щодо призначення мировими судьями виключно осіб російського походження⁴⁰.

Результати цієї політики незабаром дали свої невтішні результати. Так, звіт Подільського губернатора про стан губернії за 1883 рік свідчить, що особовий склад суддів залишав бажати кращого. Діяльність волосних суддів губернатор характеризував таким чином: «... діяльність безграмотних, іноді не цілком моральних суддів, що часто перебувають під впливом волосного писаря, – далеко не задовільна. Губернатор відмічав, що незадовільність роботи волосних суддів, можливо, залежить і від того, що»...при вступі на посаду волосні судді не приводяться до присяги, чим значно зменшується в них свідомість щодо важливості покладених на них обов'язків»⁴¹. Нажаль такої інформації в архівах є чимало.

Звичайно, Судова реформа докорінно змінила судову систему. Але в Україні та в Південно-Західному краї безпосередньо вона зіткнулася із специфічними проблемами. Під впливом русифікаторської політики, що здійснювалась у таких формах, виникали і розвивалися загострені національні інтереси і почуття. Актуальними залишалися питання фінансування і кадрового забезпечення. Проведення Судової реформи в Україні розтяглося на кілька десятиліть, і фактичне її проведення за часом збіглося з проведенням контрреформи.

¹ Буцковский Н. А. Очерки судебных порядков по уставам 20 ноября 1864 года. – СПб.: Типография Скарятина, 1874. – 614+8 с.

² Гессен И. В. Судебная реформа. – СПб: Типо-Литография Ф. Вайсберга и П. Геркушина, 1905. – 267 с. История русской адвокатуры. Том первый. Гессен И.В. Адвокатура, общество и государство (1864–1914) / Сост. С. Н. Гаврилов. – М.: Юристъ, 1997. – 376 с.

³ Головачев А. А. Десять лет реформ (1861–1871). – СПб.: Типография Ф. С. Сушинского, 1872. – 400 с.

⁴ Кони А. Ф. Отцы и дети Судебной реформы. – М.: Издание Т-ва И. Д. Сытина, 1914. – 295 с.

⁵ Филиппов М. А. Судебная реформа в России: В 2 т. – СПб.: Типография В. Тушнова, 1871. – Т. 1. – IV, 622 с.

⁶ Фукс В. Я. Суд и полиция: В 2 ч. – М.: Университетская типография, 1889. – Ч. 1.–282 с.; Фукс В. Я. Суд и полиция: В 2 ч. – М.: Университетская типография, 1889. – Ч. 2. – 232 с.

⁷ Воробейкова Т. У., Дубровина А. Б. Преобразование административно-полицейского аппарата, суда и тюремной системы России во второй половине XIX века. – К.: Типография МВД УССР, 1973. – 68 с.

⁸ Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовно-процессуального права. – Т. I. – М.: Госюриздат, 1957. – 839 с.

⁹ Виленский Б. В. Подготовка Судебной реформы 20 ноября 1864 г. в России. – Саратов, Изд-во Саратов. ун-та. – 1963. – 125 с.; Виленский Б. В. Судебная реформа и контрреформа в России. – Саратов: Приволжское книжное издательство, 1969. – 125 с.

¹⁰ Коротких М. Г. Самодержавие и Судебная реформа 1864 г. в России. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 185 с.

¹¹ Ярмиш О. Н. Судові органи царської Росії в період імперіалізму (1900–1917 рр.). – К.: НМК ВО, 1991. – 87 с.; Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст.: Монографія. – Харків: Консум, 2001. – 228 с.

¹² Святоцький О. Д., Михеєнко М. М. Адвокатура України. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 21–23.

¹³ Чехович В. А. Буржуазні реформи 60–70-х років XIX ст. в Україні // Українське державотворення: невтрибуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О. М. Мироненка. – К.: Либідь, 1997. – С. 38–43.

¹⁴ Юрков І. Б. Спадкоємність інституту присяжних засідателів Російської імперії для судово-правової реформи України // Проблеми законності: Респуб. міжвід. наук. зб. – Вип. 46. – Х.: Нац. юрид. академія України, 2001. – С. 23–30.

¹⁵ Исаев И. А. История России: Правовые традиции. – М.: ЮКИС, 1995. – 320 с.

¹⁶ Шаркова И. Г. Мировой судья в дореволюционной России // Государство и право. – 1998. – № 9. – С. 79–85.

¹⁷ Смыкалин А. К. Судебная реформа 1864 года // Российская юстиция. – 2001. – № 5. – С. 39–42.

¹⁸ Ефремова Н. Н., Немытина М. В. Местное самоуправление и юстиция в России (1864–1917 гг.) // Государство и право. – 1994. – № 3. – С. 126.

¹⁹ Чехович В. А. Судова реформа 1864 // Юридична енциклопедія. – Т. 5. – К., 2003. – С. 702.

²⁰ Историческая хронология Харьковской губернии / Составитель К. П. Щелков. – Х., 1882. – С. 263.

²¹ Центральный государственный исторический архив УССР в г. Киеве. – К., 1958. – С. 118.

²² ЦДА України, м. Київ (далі ЦДАК). Ф. 442. Оп. 518. Сп. 172. – Арк. 7.

²³ Центральный государственный исторический архив УССР в г. Киеве. – К., 1958. – С. 115.

²⁴ ЦДАК. Ф. 442. Оп. 534. Сп. 422. – Арк. 30–32.

²⁵ Записка о судебной реформе в Западном крае вообще и в частности в Киевской губернии / Составитель Н. К. Колмаков. – К., – 1872. – С. 8.

²⁶ Там же. – С. 21.

²⁷ Там же. – С. 22.

²⁸ Там же. – С. 27.

²⁹ Там же. – С. 25.

³⁰ Там же. – С. 27.

³¹ Особый Высочайший Указ от 10 июля 1864 года «О воспрещении евреям приобретать земли от помещиков и крестьян в западных губерниях».

³² Ренненкамф Н. «Еще о сущности судебной реформы и о применении ее в Юго-Западном крае». – К., 1866. – С. 5.

³³ Записка о судебной реформе в Западном крае вообще и в частности в Киевской губернии / Составитель Н. К. Колмаков. – К., 1872. – С. 29.

³⁴ Ренненкамф Н. «Еще о сущности судебной реформы и о применении ее в Юго-Западном крае». – Киев., 14 ноября 1866.

³⁵ Там само. – С. 3.

³⁶ ЦДАК. Ф. 442. Оп. 622. Сп. 20. Арк. 9-9 (Об.).

³⁷ ЦДАК. Ф. 442. Оп. 48. Сп. 327. Арк. 36–36 (Об.).

³⁸ ЦДАК. Ф. 442. Оп. 48. Сп. 327. Арк. 31.

³⁹ ЦДАК. Ф. 442. Оп. 48. Сп. 327. Арк. 31 (Об.).

⁴⁰ ЦДАК. Ф. 442. Оп. 48. Сп. 327. Арк. 33.

⁴¹ ЦДАК. Ф. 442. Оп. 537. Сп. 209. Арк. 10 (Об.).

Резюме

Автор подає деякі особливості реалізації Судової реформи 1864 р. в Україні.

Ключові слова: процес реалізації, Судова реформа, судові органи, судові палати, кримінальні та цивільні департаменти, мирові судді, волосні судді, фінансування, кадрове забезпечення.

Резюме

Автор подает некоторые особенности реализации Судебной реформы 1864 г. в Украине.

Ключевые слова: процесс реализации, Судебная реформа, судебные органы, судебные палаты, криминальные и гражданские департаменты, мировые судьи, волостные судьи, финансирование, кадровое обеспечение.

Summary

The author gives some special features realization of the 1864 Court Reform in Ukraine.

Key words: process of realization, judicial reform, judicial bodies, trial chambers, criminal and civil departments, justice's courts, volostny judges, financing, skilled providing.

Отримано 8.12.2011

П. М. БАЛТАДЖИ

Поліна Миколаївна Балтаджи, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри Одеського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Сьогодні в праві залишається чимало проблем техніко-термінологічного характеру, зокрема впорядкування потребує система юридичних термінів. Зберігають актуальність питання невизначеності ієрархічних зв'язків між юридичними термінами їх елементами і терміносистемами (галузевими і міжгалузевими, галузевими і загально-правовою терміносистемами); узагальнення критеріїв і відповідних логічних рівнів класифікаційних основ юридичної термінології; визначення ролі лінгвістичних і інших чинників у цілісній композиційній організації; уніфікація будови тексту правових актів як певної семіотичної системи. Без науково-практичних відповідей на поставлені питання, навряд чи можливо створити сучасну, внутрішньо несуперечливу систему юридичної мови. Відзначаючи позитивні результати з упорядкування термінології в рамках міжнародної уніфікації існуючої науково-технічної термінології, слід звернути увагу на труднощі здійснення цієї роботи у сфері правової термінології.

Збільшення правотворчих помилок пов'язано з порушенням правил та законів логіки, неправильним уживанням термінів, перекошуванням споріднених понять, неправильним перекладом. Факторами впливу дослідники називають зміни у законодавстві, занепад наукової думки, відмову від старих теоретичних концепцій, розвиток культурних зв'язків, вплив зарубіжного досвіду, стан мовної системи¹. У сучасних текстах права мають місце складні для сприймання, конфліктні, такі, що не відповідають сучасним мовним вимогам, терміни. Це створює серйозні перешкоди при тлумаченні права і його подальшій реалізації. Відсутність чіткої структурованої, галузевої терміносистеми законодавець намагається компенсувати увагою до окремих, нових, або забутих понять, які фіксуються у певному акті і не мають понятійних зв'язків.

Як зазначає Ю. Зайцев, плутанина та технічна недосконалість правової бази призводять до надмірного та невиправданого розширення меж судового розгляду, створюють підґрунтя для конкурентного правозастосування, провокують судову тяганину, чим фактично позбавляють особу права звернення до суду та в цілому дискредитують усю систему правосуддя в державі².

На термінологічні неузгодженості звертають увагу і перекладачі, які стикаються з відсутністю єдиної загально визначеної бази національних термінів еквівалентів. І хоча переклад правових текстів не повинний бути інтерпретацією, уникнути суб'єктивного підходу досить складно. Якість перекладу, головним чином, залежить від рівня кваліфікації перекладача, якому на жаль, не завжди вистачає спеціальних знань для правильного вибору. Однакові терміни можуть позначати поняття, що в різних правових системах мають різні обсяги. У кожному конкретному випадку для визначення обсягу та змісту понять, позначених однаковими чи різними термінами, необхідно звертатися до їх визначення, а саме до законодавчих дефініцій, а за відсутності таких – до судової практики та правової науки. Запорукою якості результату є діалог професіоналів. Перекладачі-лінгвісти повинні розумітися у відповідній галузі – у даному випадку йдеться про специфіку юридичної термінології, а творці права – не ігнорувати правила мовознавства.